

5.

Preostaja mi še, da odgovorim na tisto vprašanje ankete, ki se dotika »uzakonjanja jezikovne nekulture v gledališčih«. Moram reči, da nisem eden tistih, ki bi ob grdih besedah zavijali z očmi, in to je bolj ali manj znano. Kljub temu mislim, da je to kvantanje po gledališčih ena izmed oblik tistega jezikovnega pretiravanja, o katerem sem povedal svoje mnenje že na začetku teh odgovorov. K takim stvarim so se po mojem prisiljeni zatekati tisti »umetniki«, ki ne znajo zbuditi zanimanja gledalcev kako drugače. Upajo, da bodo šokirali in si pridobili vsaj začasne ovacije.

Ampak vsaj mene tak jezik v gledališčih niti ne vznemirja, niti ne odbija, niti ga ne sprejemam kot nujnost. Žal mi je le za zmerom znova izgubljene možnosti, da bi namesto gledanega lahko videl kaj pametnega in lepega. Žal po nepotrebnem zafrčkanih dveh ur, ko iz nekakšne lenobne inercije trpno prenašam prikazovanje tipov, ki so mi še v gostilni nadležni. Ampak v zadnjem času se, preden grem po karte, zmerom že malo pozanimam, če si ni kak genij spet kaj zmisli. Mene že ne bodo več vlekli. Saj veste za kaj, ne? Za nos.

Taras
Kermauner

Smer pluralizacije

Kulturniki so nekoč normirali slovenski jezik, vendar v skladu z jezikom, kakršnega so imeli za ljudskega, za narodnega. Iz duha ljudstva so ustvarjali narod. Njihova socialna funkcija: biti zavest nastajajočega naroda, grupa in stroka, skoz katero je speči (še nerazviti, zatirani, otroški, neeksplisitni, po sebi) narod prihajal k sebi, v budnost, zrelost, odraslost, razvitost. Menili so, da so le v službi naroda, vendar vemo, da se tudi kralji imenujejo prvi služabniki ljudstva. Kot prebudniki so kulturniki postali — v razmerah razvijajoče se meščanske družbe — samostojna plast z nemalo vodilnimi vlogami, z veliko odgovornostjo, s pravico do zakonodaje, na določenih terenih tudi s pravico do izvršilne in sodne oblasti. Tako jim je padel na rame precej totalitaren in avtokratičen, paternalističen model.

Jezikoslovcem še posebej. Država zgodnjega kapitalizma je narodna; zato je za meščana narod prvo bistvo. Za narod je glaven jezik. Ljudstvo sicer govori ta jezik, vendar na nepravilen način; za to (razbitost v dialekte, germanizmi . . .) so krivi seveda tujci, gospodarji in sovražne sile. Jezikoslovec iz pravega ljudstva, ki je prekrito od deformacij, izvleče očiščeni jezik, ki pa je — na splošno nacionalni ravni — nova tvorba. Obstoj naroda, ki nima lastne državnosti (vojske, ekonomije, uprave . . .), je v veliki meri odvisen ravno od tega normiranega splošnega nacionalnega jezika, ker le-ta dokazuje narodovo pravico do samostojnosti, avtonomije, državnosti. Nacionalni (v nemajhni meri umetni) jezik takó daleč preseže

pomen zgolj jezika; postane zamena za državnost, njen predhodnik. Ker jezikoslovec izdeluje normativni jezik in bdi nad tem, da se ne bi — znova — spačil, degradiral, igra posebno pomembno, tako rekoč odločilno vlogo; njegova oblast je — v rečeh narodnega bistva — izjemno velika.

Nad različnimi dialekti, žargoni, slangi je postal vrhovno merilo nacionalni jezik. Čistiti jezik peg, je pomenilo boriti se za enotnost, nedeljivost (antiregionalnost, avtohtonost naroda). Jezikoslovci, ki so bili vezani preveč na eno regijo, na en dialekt in ki so bili širokosrčni do germanizmov, udomačenk, tujk, v devetnajstem stoletju in prvi polovici dvajsetega, niso bili spoštovani (Pohlin); vsak lokalizem (Dajnko, Klekl . . .) je bil škodljiv, zato neznanstven in nazadnje nemoralen, politično reakcionaren.

Tega zakona so se držali tudi pisatelji. Jezik, ki so ga obujali in ustvarjali, je moral biti v skladu z usmeritvijo jezikoslovcev, čeprav je ob tem prihajalo do nemalo nasprotij in trkov; nastanek jezika je pač izjemno zamotana zadeva, nanj vplivajo vsi mogoči dejavniki, politični, socialni, ideološki (ilirizem — Majar Ziljski, pomeščanje — Koseski, jugoslovanstvo — Jurčič, Milčinski). Levstik kot jezikoslovec (tudi ideologija panslovanstva) je prišel v nasprotje z Levstikom pisateljem. Itn.

Ko je državnost dokončana, izgubi jezik svojo translingvistično funkcijo. Nastopi detroniziranje jezikoslovcev in pisateljev (kot sploh vseh kulturnikov); če bi hoteli ostati kulturniki posebna in vodilna plast slovenske družbe, bi se morali prebiti do novega — sakralnega — območja življenja. To ni več narod; razglašanje naroda za sveto področje je vračanje v nacionalizem. Kdor ni hotel v nacionalizem in kdor ni začutil možnosti nove sakralnosti, je pristal na teorijo funkcionalizma in strukturalizma, po kateri je jezik subsystem v splošnem socialno institucionalnem sistemu; celotna kultura je kot subsystem podrejena, kulturniki so delavci — vloge — kot obrtniki, uradniki, kmetje. Takšno stališče je bilo nujna in razumljiva reakcija na prejšnje stanje in na kulturniško nesrečno zavest, na kulturniški obup, na notranje — staro — prepričanje, da so pisatelji poklicani za duhovne voditelje, normirke, planerje, realiteta pa jih odrija v kot. Funkcionalistično stališče je tudi v skladu z moderno družbo koda, v kateri je vsak posameznik, vsaka grupa, vsaka regija le člen znotraj sistema, naključen, poljuben, pretikljiv znak, ta znak pa je odrešen sleherne ideološkosti, vsebine, pomena. Odtod sledi formalizem zgolj označevanja.

V takšnih razmerah postanejo jezikoslovci zgolj strokovnjaki, enaki fizikom, biologom; ukvarjajo se s posebnim in splošnem sistemu podrejenim področjem. Normirajo sicer še, a znotraj stroke, z mnogo manjšo socialno nalogo in v mnogo širših okvirih. Bistveno več dopuščajo, ker niso več nacionalni znanstveniki, ki jim je norma izdelava nacionalnega jezika, ampak postanejo moderni znanstveniki, ki ideološko neovirano, neobremenjeno analizirajo nastanek jezika in pri tem ugotavljajo, da je tako imenovana avtonomnost, — čistost, duh — jezika precej problematična (Bezljaj). Pomen izgubljajo tudi lektorji, ki so bili prej praktični jezikoslovci; red, za katerega skrbijo, je zdaj običajen red na cesti, v gostilni, v dvorani, ne pa več Red sveta (Ureditve naroda po biti). Bolj kot normirajo, jezikoslovci zbirajo, opazujejo, analizirajo in pojasnjujejo; v procesu razvijanja jezika postajajo pomožna sila.

Vrhovna norma pa ni bila zgolj jezikoslovsko jezikovna. Demokratično meščanstvo je izdelovalo tudi vsebinsko, ne le formalno splošno merilo: je-

zik, ki bi bil vsem razumljiv, dostopen, ljudski, vendar ne banalen, ne zarobljen (odklonitev Kodra), poplemeniten z evropskim umom, zdravim razumom, žlahtnim čutom. Gotovo da so vanj vdirali tako lokalizmi, kmečke klenosti (Finžgar) kot filozofski neologizmi (Ušeničnik), vendar se je skušal držati na sredi; tako filozofski izrazi kot kmečki so morali biti izbrani v duhu naroda, to je veljavnega nacionalnega jezika. Na ta način smo na Slovenskem prišli do lepega, okretnega, visokega, npravnega in naravnega jezika z lastno zakonitostjo in duhom.

V razmerah, ko je državnost dovršena, ko obstoj Slovencev ni več problem, ko začenja narodnoobrambna problematika izginjati iz zavesti in src mladih rodov, postane pretirana skrb za enotnost nacionalnega jezika ovira. Jezik se namreč nenehoma razvija. Prej je tekel v smeri kodifikacije, nato, ko je kodificiran, se obrne v smeri pluralizacije.

Kmetov je danes le še dvajset odstotkov prebivalstva in sploh niso več nosilna socialna plast; njihova stara jezikovna norma izginja. (Četudi ni bila nikoli tako odločilna, kot se je trdilo; kulturniki so ustvarjali narodni jezik v duhu kmečkega, se pravi, kakor so kmečkega razumeli, želeli, ne pa, kakršen je bil.) Vse druge socialne plasti nastajajo, se hitro spreminjajo; zamenjujejo se delovne, življenjske navade, uporabni predmeti, miselnost. Vse to zahteva zelo nagel razvoj izraznosti, novo besedišče, a tudi novo sintakso. Nacionalni umetni jezik postaja svojevrstna ovira. Jasno je, da še ne bo izginil; osnovna socialna enota je še zmerom narod, slovenska republika. Se pa spreminja narava tega naroda. Vodilna socialna plast — politiki — je manj vsestransko totalitarna, kot so bile nekdanje vodilne plasti (duhovščina, kulturniki, buržoazija). Ne posega na vrsto področij, ki jim dopušča avtonomen razvoj (morala, spolnost, izražanje, medsebojni odnosi, tehnika . . .). Ta področja zdaj »divjajo«. Pisatelji, ki dobro vedo, da morajo pisati v skladu z ljudsko govornico, če hočejo, da bodo brani in da se bodo izražali neposredno, čutno, snovno, nazorno, morajo vrsti novih govoric tenko prisluhniti. Nove oblike slovenskega jezika ustvarjajo neposredno ljudje sami (kot so jih skozi vso zgodovino), obenem pa pisatelji pišejo v duhu teh novih govoric, jih s tem normirajo, socializirajo, upravičujejo v širšem — nacionalnem — prostoru. Ne bo minilo dolgo, pa se jim bodo pridružili tudi moderni jezikoslovci.

Vnašanje nizkega, vsakdanjega, surovega besedišča in skladnje v nacionalni jezik se dogaja v ugodnih ideoloških razmerah. Že vsaj kakih deset let bo, odkar je po svetu na pohodu novi naturalizem; ta pa zahteva »avtentičnost« jezika, okolja. Tudi nekateri mediji težko vzdržijo pri umetni splošni slovensčini, ki je nihče realno ne govori. Televizija propade, če ni neposredna, torej jezikovno prosta in raznolika. Podobno film; posebno če obravnava teme iz vsakdanjega življenja. Kako naj gledališče igra igre, v katerih je pogovorni jezik nujen? Pač pogovorno. Zato narod ne bo ogrožen. Jezik, ki ga slišimo z odra, je sicer manj lep v smislu klasične estetike, vendar upoštevajmo, da je danes na pohodu estetika grdega in da je »grdi« pogovorni jezik povsem v skladu z novo estetiko, torej neke vrste novo normo. (Koliko bo ta nova norma trajna, je težko napovedati. Ali gre le za reakcijo na pretirano sposobnost? Ali za fazo znotraj evropske estetike? Ali za poskus prebijanja metafizike?)

Slovenci smo razmeroma pogosto razpravljali o jeziku z umetniškega, splošno kulturnega, narodnega in političnega vidika zaradi razlogov, ki sem

jih navedel; jeziko(slo)vni boji so bili temeljni ideološko eksistencialni boji. Vendar s premaknitvijo narodnega bistva ti boji niso prenehali in ne bojo. V odnosu posameznih socialnih grup do jezika se kaže njihovo mesto v družbi, njihovi načrti, ideologije. Grupa, ki deloma drži tradicionalne vodstvene položaje, deloma jih želi obnoviti, predvsem pa okrepiti duhovni pomen kulturniške inteligence, pisateljev, se vnema za ohranjanje visokega, starega umetelnega narodnega jezika; dokler bo obstajal ta jezik, bo potrebna tudi grupa, ki ga varuje. In ker je ta jezik v skladu s splošno nacionalno slovensko državnostjo, bo obstajal, dokler bo obstajala ta državnost v približno današnjem obsegu in pomenu; do tedaj bo živela tudi ta grupa; pred napadi nasprotne strani se bo branila, zato bo najbrž tudi nenehno zahtevala več oblasti zase in večje spoštovanje visokega jezika. Grupe, ki nastajajo v skladu z novim razvojem različnih segmentov družbe, bodo prvi skupini seveda nasprotovale, skušale jo bodo detronizirati in jezik čim bolj povsakdanjiti, uraznolčiti; jasno je, da bodo vrsto teh raznolikosti kodificirale one in na tistih področjih one izvajale oblast. Pri tem se prva grupa veže s klasično ideologijo demokratskega humanizma, z metafiziko, z estetiko, z moralno, s konstruktivizmom, idealizmom, druge pa z razbijanjem metafizike, s čutnostjo, z materializmom, s prakso, z osvobajanjem, z brezkrterijstvom, z »ab-normalnostjo«. Opisana konfrontacija je realna, ker izraža današnje slovensko socialno stanje. Zdi se, da se bo kvečjemu še poglobila in diferencirala, kajti obe nasprotujoči si prvini sta še socialno relevantni.

Dobri pisatelji so se od nekdanj obilo ukvarjali z jezikom; v tem se od današnjih dobrih niso razlikovali. Posebnost današnjih je ta, da skušajo odpraviti vsebino, ideologijo, osebo, družbo, usodo; da so predvsem eksperimentalni in parodični, oboje pa je kot nalašč poligon za jezikovne prekuse. Vprašanje je, če se jim in koliko se jim njihova namera posreči. Dokler bomo v metafiziki, bomo v vsebini in formi; znotraj tega nujnega horizonta pa enkrat bolj poudarjamo vsebino (literatura v vojnem, v narodno pobudnem času), drugič bolj formo. Čistih ideologov in čistih formalistov se kmalu naveličamo, četudi so ob svojem času oboji potrebni. Najbrž sem sam še zmerom toliko tradicionalist, da so mi najbolj všeč pisatelji s posluhom za usodo, za eksistenco, za grozo, za ljubezen, za žrtev, za vizijo, ki pa so obenem jezikovno polni fantazije in se ne držijo predpisanih norm. (Ni bil v tem pogledu Pregelj največji revolucionar? Ni iskal sicer v smeri nizkega jezika, je pa ustvaril neposnemljivo fantastičen, raznovrsten, živ jezik, v katerega je vdrlo mnogo kakofoničnega, rezkega, destruktivnega.)

Literatura mladih rodov, nastala v zadnjem desetletju, je pomembno razvila jezikovne možnosti slovenščine, nahaja pa se pred problemom, da pomalem že zadeva na mejo svojega lingvizma (tako sem njihovo literarno ideologijo poimenoval). Že išče pot iz samih grotesk. A kam? Res je, kot sama pravi, da je jezik osnovna materialnost (zvočnost, zapisanost) in da je v tem pogledu forma materialistična. Vendar pa se zastavlja vprašanje drugje: ali bomo pristali na družbo koda (funkcionalizma), v kateri je vse posamezno razvsebinjeno, ker je edina vsebina supersistem (označevanje, tehnično znanstveni efekt, kopičenje znakov), ali pa smo prepričani, da je v človeku tudi kaj drugega, česar ni mogoče reducirati na abstraktne materialne člene, na jezik, na različne strukturalne govorce, kar ostaja simbolično, torej vezano na zunajznakovne vire. Dilemo lahko formuliramo tudi drugače:

ali bo priznana za edino materialnost jezikovna forma (kar vodi v formalizem), ali pa je materialnost tudi človeško telo, koža, spolnost, energija, ki teče skoz mene in povzroča v svetu vrsto trkov in spajanj, nesrečnosti in radosti, konfliktov in pretakanj. In še: ali se človek kot člen — vloga brezkonfliktno vključuje v supersistem, kateri ga dirigira in planira, ali pa se v njegovem telesu, želji, nezavednem sprožajo tako izjemne ambicije, da človek konstruira absolutno, boga, sebe kot subjekt, kot osebo, kot moč, da se v imenu svoje absolutnosti spopada s svetom, z usodo, pri tem vzhaja v vrto-glave višine, a nato pada v obup in smrt. Je ta drugi del dileme le obnova tradicionalizma, metafizike? Je prvi del dileme nujno vezan na izginitev človekove težnje po absolutnem, po spopadu z usodo? So mogoče tudi druge oblike človeka zunaj subjekta in osebe, zunaj integritete, celovitosti, svrhovitosti?

Odgovorni na ta vprašanja potegnejo za sabo naše stališče do jezika in do moderne literature. Zato je osnovno vprašanje, ki ga zastavljam: je mogoča tragedija? Smo obsojeni na grotesko? Odgovor, ki ga dajem in ki je želja: obnoviti posluš za tragično razsežnost; postaviti se zoper družbo koda in uveljaviti spet človeško menjavo: protidar za dar, žrtev za žrtev, življenje za smrt.

Pavle
Zidar

Slovenski jezik je slovenska akcija

Jezik je akcija, slovenski jezik je torej slovenska akcija, v tej akciji sodelujemo subjektivno, množično in objektivno. Seveda je ta akcija dogovorjena, mišlim na zakonitosti, ki jih je ustvarila zgodovina. Večkrat se v tej zgodovini govorice pesnikov ne počutijo preveč udobno, utesnjujejo jih, zato napetosti vsilijo jeziku stil, ki nam je neredko tuj in ki cepi celovitost zgodovine. Sicer pa tega ne počno le pesniki, pisatelji,

ampak tudi znanstvene in politične smeri jezik »žalijo«. Težko bi ugotovili, ali jezik odмира ali živi, čeprav so vidni simptomi tako razkroja kot rasti. Vseeno menim, da slovenski jezik še daleč ne bo doživel kratkega stika. Zanimiva bi bila komparacija literatur iz tridesetih, štiridesetih let s šestdesetimi, sedemdesetimi leti v pogledu gibkosti, živosti jezika. Morda bi šele tako merila dala ustrezen podatek, ali govorimo jezik prihodnosti ali pa že preteklosti. Sem pa odločno za vse pobude na nacionalnem ozemlju, ki naj jeziku, ki se je tako rekoč rodil po betlehemsko, oblasti omogočijo enakopraven razvoj z drugimi. Prav je, da govorimo dobro angleški, ruski, vendar je najbolje govoriti Slovcu slovenski.

Upam, da nimam preividov, če zapišem, da je jezik razbit na več socialnih struktur: višja, to je najpopolnejša, vseizrazljiva govorica obvladuje predvsem osveščeno kulturo, daleč za njo je jezik politikov, čeprav je tudi ta jezik zelo odmišljen in sposoben, ta dva kroga se napajata iz jezika vasi in drugih urbanizacij, ki tako rekoč proizvajata jezik in, ki je v resnici človekova stiska.